

Przeszłość – fantazmat – fantazja. Symboliczne rekonstrukcje przeszłości Polski ¹

Toruń 27-28 lutego 2025

W ogólności, każdy naród, jak pojedynczy człowiek, ma swoje sny niepojęte, prorocze, widzenia, przecucia, ma swoją tajemniczą stronę.
Seweryn Goszczyński

Ścisłe spojone grupy [...] połączone są potrzebą życia pseudorealnym doświadczeniem, które może istnieć jedynie poprzez modalność fantazmatu.
Ronald David Laing

Burzliwa historia Polski zawsze stanowiła atrakcyjny materiał dla rodzimych twórców w każdej dziedzinie sztuki. Przez ponad sto lat utraty niepodległości literatura i malarstwo historyczne odgrywały kluczową rolę w podtrzymywaniu tożsamości narodowej i formowaniu mitów narodowych; w okresie PRL-u badania i nauczanie historii poddane były mechanizmom propagandowym, a powieść historyczna stanowiła element szerszego projektu inżynierii społecznej; po 1989 roku i ukształtowaniu się w pełni komercyjnego pola produkcji kulturowej powieść, film i serial historyczny w dalszym ciągu stanowią popularne gatunki, chociaż nie służą już jasno określonym celom społecznym. W ostatnich latach zwłaszcza widać fascynację historią, zarówno w obiegu postmodernistycznych realizacji skierowanych do węższej grupy odbiorców (przykładowo *Księgi Jakubowe* [2018] Olgi Tokarczuk czy *Baśń o wężowym sercu albo wtóre słowo o Jakóbie Szeli* [2019] Radka Raka, czy sztuka *W imię Jakuba S.* [2011] Pawła Demirskiego), jak i w obiegu masowym, gdzie powieść historyczna miesza się z fantastyką (twórczość Jacka Komudy, Witolda Jabłońskiego, Krzysztofa Piskorskiego, Anny Kańtoch i innych), czy kryminałem (powieści Marka Krajewskiego, Marcela Woźniaka, Roberta Małeckiego), sagą rodzinną (powieści Elżbiety Cherezińskiej i

¹ Konferencja odbywa się w ramach programu Ministra Edukacji i Nauki pod nazwą „Narodowy Program Rozwoju Humanistyki”; nr projektu NPRH/DN/SP/0146/2023/12.

Marty Kisiel) lub romansiem (Katarzyna Berenika Miszczuk, Ałbena Grabowska, Joanna Jax). Także na gruncie kultury audiowizualnej zauważyć można znaczne zainteresowanie polską historią, o czym świadczą takie produkcje jak *Jack Strong* (2014), *Miasto 44* (2014), *Rojst* (2018-2014), *Wielka Woda* (2022), *Kos* (2023), *1670* (2023) i wiele innych. Jednocześnie mamy do czynienia z interesującym zjawiskiem tzw. zwrotu chłopskiego – nie tylko w badaniach humanistycznych, ale przede wszystkim w odniesieniu do społecznego zainteresowania życiem klas niższych na przestrzeni dziejów, czego dowodem jest popularność takich pozycji jak reportaże Joanny Kuciel-Frydryszak *Służące do wszystkiego* (2018) i *Chłopki. Opowieść o naszych babkach* (2023). Zwrot chłopski w tym kontekście oferuje alternatywne spojrzenie na historię: nie przez pryzmat władców i wojen, ale przez intymne doświadczenie codzienności.

Przytoczeni tu twórcy i tytuły stanowią jedynie niewielki ułamek twórczości opartej na historii czy też konkretnej wizji historii, która w tekstach kultury ulega fantastycznym i fantazmatycznym przeobrażeniom. Celem konferencji jest zbadanie, na czym polega fantazmatyczny potencjał historii Polski, dlaczego stanowi tak atrakcyjny temat i jak kształtują się mechanizmy przekształcania i przeobrażania historii w konkretnych przypadkach. Nie bez znaczenia jest tu polaryzacja dyskursu politycznego i wynikające z niej podziały społeczne, które często ujawniają fantazmatyczny wymiar historii, tj. traktowania jej jako pola snucia fantazji o określonej wizji narodu czy „charakteru narodowego”. Te fantazje, ich charakter i funkcje, narracje na temat wydarzeń i okresów historycznych obecne we współczesnych dyskusjach również stanowią istotny obszar badań dla nauk społecznych i humanistycznych. Zawarte w tytule konferencji pojęcie fantazmatu używane jest w ujęciu Freudowskim, oznaczającym scenariusz pragnienia, zastępczego zaspokojenia potrzeb, które tkwią w nieświadomości, nigdy nie wyrażane bezpośrednio. Pojęcie fantazmatu zawiera też w sobie sugestię pewnego zinstytucjonalizowania, potencjał społecznego ugruntowania, rodzaj dzielonej – społecznej, narodowej, grupowej – neurozy. Kategoria fantazji z kolei odnosi się do bardziej jednostkowego, indywidualnego marzenia, ale także do fantastyczności, fantastyki, która często staje się polem – zwłaszcza w obszarze kultury masowej – artykulacji fantazmatów.

Maria Janion wielokrotnie dowiodła, że polska literatura wytwarza różnego rodzaju fantazmaty oraz jest przeniknięta tymi, które przechodzą z dyskursów społecznych i politycznych. Sednem *Projektu kultury fantazmatycznej* jest wykazanie, w jaki sposób

fantazmat, idea, fantazja pokonuje i artykułuje rzeczywistość. Dzięki temu można wykazać fantazmatyczny charakter sarmatyzmu (i neosarmatyzmu oraz postsarmatyzmu) czy prób rekonstruowania pogańskiej przeszłości Polski (tutaj szczególnie ujawnia się fantazmatyczny charakter tzw. Wielkiej Lechii z pseudohistorycznych książek Janusza Bieszka). Istotnym źródłem inspiracji dla konferencji są dokonania historiografii narratywistycznej w ujęciu Haydena White'a i i Franka Ankersmita, historii potencjalnej Arielli Aïsha Azoulay i zwrotu pamięciowego, które ujawniły ideologiczne uwikłania dyskursów historycznych, ich twórczy – a nie tylko opisowy – charakter. W tym kontekście szczególnie ważne stają się te publikacje, które z jednej strony dekonstruują fantazmatyczne bytowanie I Rzeczypospolitej i dominującej w niej formacji sarmackiej, a z drugiej strony wprowadza polski dyskurs historyczny w postnowoczesną przestrzeń fantazmatów globalizacji – podziału na centrum i peryferia, bogatą Północ i biedne Południe, nowoczesność i zacofanie. Konferencja ma na celu prześledzenie związków między historiografią a twórczością kulturową, ze szczególnym uwzględnieniem tekstów powstałych po 1989 roku i wejściu Polski w zachodni i globalny krąg kulturowy, co stanowiło źródło nowych społecznych niepokojów i wyprodukowało własne fantazmaty społeczne i polityczne, których odbicie znaleźć można w dzisiejszej literaturze.

Proponowane obszary badawcze:

- Wizje historii Polski w tekstach kultury w ujęciu postzależnościowym, postkolonialnym, queerowym i genderowym;
- Rola fantazji i fantazmatu w kształtowaniu historii Polski;
- Region i regionalność (Wschód, Dzikie Pola, Podlasie, Ziemia Odzyskana) w ujęciu fantazmatycznym;
- Powiązania poszczególnych gatunków z określonymi epokami, przyczyny i motywacje wyboru gatunku do przedstawienia epoki (np. kryminał jako narzędzie rozliczenia moralnego z PRL-em);
- Fetyszycyzowanie i romantyzowanie przeszłości;
- Biografia i kino biograficzne a fantazmat;
- Kultywowanie i dekonstrukcja mitów narodowych we współczesnych tekstach kultury;
- Zwrot chłopski w tekstach kultury;
- Współczesna martyrologia w tekstach kultury;

- Wyobrażeniowa historia czasów pogańskich (ruchy rodzimowiercze, re-konstrukcja pogańskiej przeszłości i wierzeń, fantastyka słowiańska, czarostwo);
- Fantazmat „Wielkiej Lechii” i inne polskie „sny o potędze” w tekstach kultury;
- Teorie spiskowe a fantazmat;
- Post-historyczność i a-historyczność w tekstach kultury, wizje historii po końcu świata, polski model postapokalipsy, utopie i dystopie w kostiumie historycznym;
- Formacja neosarmacka w tekstach kultury;
- Ruchy rekonstruktorskie – fantazmat ucieleśniony;
- Realność fantazmatu – wymierne skutki społeczne funkcjonowania fantazmatów w tekstach kultury.

Krótkie abstrakty (do 200 słów) wraz z notą biograficzną należy przesłać do **12.01.2025** na adres: historia.fantazmat.fantazja@gmail.com

Informację o przyjęciu na konferencję pojawią się do **końca stycznia 2025**. Planowana jest publikacja postkonferencyjna w punktowanym czasopiśmie naukowym w języku angielskim (organizatorzy opłacają koszt wydania publikacji oraz jej tłumaczenie)².

Opłata konferencyjna wysokości 400 zł pokrywa koszt materiałów konferencyjnych i cateringu w czasie konferencji, organizatorzy nie pokrywają kosztów przejazdu i noclegu.

Z poważaniem

Organizatorzy konferencji:

Paweł Bohuszewicz

Aldona Kobus

Sekretarze konferencji:

Sebastian Tauer

Zuzanna Golec

² Publikacja postkonferencyjna dofinansowana ze środków budżetu państwa w ramach programu Ministra Edukacji i Nauki pod nazwą „Narodowy Program Rozwoju Humanistyki”; nr projektu NPRH/DN/SP/0146/2023/12; kwota dofinansowania: 429 804,19 całkowita wartość projektu: 429 804,19.